

VIRPI VAINIO

—w s o y—

PETSAMON
ENKELI

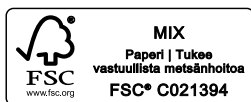

VIRPI VAINIO

PETSAMON
ENKELI

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

Ensimmäinen painos

© Virpi Vainio ja wsoy 2026

Werner Söderström Osakeyhtiö
Lönnrotinkatu 18 A, 00120 Helsinki

ISBN 978-951-0-52214-1

Painettu EU:ssa

Tuoteturvallisuuteen liittyvät tiedustelut:
tuotevastuu@wsoy.fi

Omistettu niille tavallisille petsamolaisille,
jotka syksyn 1939 vakoilujupakassa joutuivat
osaksi näytelmää, johon useimmilla heistä
ei ollut osaa eikä arpaa.

PROLOGI

Suomen Jäämeren ajasta jäi jäljelle hiljaisuus, jota yhä tekee mieli tapailla sanoiksi, sillä sen aikaisilla ihmisilläkin oli omat nimensä, kotinsa, jokapäiväiset murheensa ja unelmansa.

Mutta harva heidän nimiään enää muistaa.

ΤΟΥΚΟΚΥ 1937

1. LUKU

Elämä on kuin helminauha, jossa mennään eteenpäin helmi kerrallansa, Marikka-babuška ruukasi sanoa. Tätä iät ajat suvun piirissä toisteltua elämänviisautta Valeria Vedoroff ajatteli astuessaan ulos hyytävään tuuleen Petsamon Liina-hamarin kalajauhotehtaan asuntolaparakista aamulla puoli seitsemältä. Jäämeren viima löysi tiensä sisään takin kauluksesta, ja hän veti huivia tiukemmin ympärilleen. Valeria oli nuori ja nätti. Nainen parhaimmillaan – niin kuin nainen aina on, kun häntä rakastetaan, ja Valeriaa rakastettiin.

Yhtä kaikki, tänään olisi Valerian vuoro siirtyä omassa helminauhassaan eteenpäin. Onneksi kukaan työtovereista ei ollut huomannut hänen aikaista lähtöään. Oli helpompaa, kun ei joutunut keksimään hätävalheita tai selittämään aikeitaan.

Monesti Valerian oli tehnyt mieli kertoa perkuulaiturien naisille, miten hänen äitinsä suku kulki aikoinaan kesäisin Vienanmereltä Petsamonvuonolle saakka kalassa. Yhä oli Vaitolahdessa, Ristiniemessä ja Nurmensätissä nähtävissä näitä vanhoja karjalaisten kalamajoja. Lopulta vienalaiset olivat nälkävuosina tulleet koko suvun voimin ja rakensaneet pysyvän kodin luostarin läheisyyteen Näsykkään.

Kirkonkirjojen mukaan tämä oli tapahtunut 1870-luvulla. Marikka-babuška taisi tietää, mistä puhui, kun hospotti helminauhasta ja siitä, miten väistämätöntä ihmiselle on välillä pukata vanha helmi menemään ja siirtyä sitten seuraavaan. Sillä töin Valeriakin nyt oli.

Ajatuksen tasolla hänen suunnitelmansa oli helppo: hänen tarvitsisi vain koputtaa kalajauhotehtaanjohtaja Walleniuksen toimiston oveen ja ilmoittaa asiansa. Laskeutuessaan tunturin rinnettä alas rantaan Valeriaa alkoi kuitenkin hermostuttaa. Loviisanmutkaan päästyään hän empi jo tosissaan. Entä jos johtaja ei olisikaan tavattavissa näin aikaisin? Olisiko sittenkin parempi käydä tämän puheilla ruokatunnilla?

Ei! Parempi hoitaa asia heti pois. Määrätietoisin askelin Valeria käveli tehtaalle päin ja ajatteli, että pääsisi aivan pian Helsinkiin kertomaan miehelle tästä kaikesta. Mies hymyilisi leveästi ja sanoisi, että olitpa kulta rohkea, kun puhuit johtajalle suoraan! Tosi se oli, että Valeriasta oli tullut miehen kanssa entistä rohkeampi. Mihin he vielä yhdessä pystyisivätkään?

Valeria kapusi portaat ylös johtajan toimistoon.

Entä jos Wallenius kysyisi, miksi Valeria halusi lopettaa työnsä? Sitä hän ei tohtisi kertoa. Elämän tärkeimmistä asioista ei kannattanut hölöttää liian aikaisin. Sen Valeria oli oppinut kantapään kautta, sillä aina kun hän oli yrittänyt saavuttaa jotakin isompaa, olivat kyläläiset olleet heti kyräilemässä yhteen ääneen, että saapi sitä yrittää! Saapi saapi!

Napakka koputus, ja heti kuului oven takaa jylhä »sisään», sillä mihinpä kenraali äänestään pääsisi.

Valeria avasi oven ja astui toimistoon. Komeat olivat Walleniuksen näkymät: ikkunat avautuivat Petsamon-

vuonoon ja Liinahamarin satamaan päin niin että vasemmalla näkyi Neitiniementunturi ja oikealla puolen Ristinientunturi. Sataman laiturit, nosturit ja laivat olivat aivan johtajan silmien alla.

Jäämerentien sorapinta oli jo lumesta sula, ja vuono välkkyi mustana auringossa. Meri ei Golf-virran ansiosta jäätnyt täällä umpeen talvellakaan.

– Huomenta ja anteeksi, että häiritsen johtajaa näin aikaisin aamulla, Valeria sanoi.

Pöydän takana piippua poltteleva, kalastajavillapaitaan, sarkahousuihin ja saksalaisiin marssisaappaisiin pukeutunut Wallenius ei ollut moksiskaan aikaisesta vieraasta.

– Ei veikkonen tämä huono aika ole! Neiti käy vain tähän istumaan.

– Kiitos, Valeria vastasi, käveli lattian poikki hänelle osoitetulle tuolille ja ajatteli, että Helsingin Katajanokalla vuoden tutkintavankeudessa istuneesta Walleniuksesta puhuttiin rannan perkauspöydillä kaikenlaista. Tähän mennessä Valerialle oli kuitenkin kertynyt kenraalista vain hyviä kokemuksia. Satamassakin jätkät puhuivat aina, miten Wallenius saattoi kiireisimpään aikaan purkaa kalastaja-aluksen lastia yhdessä työmiestensä kanssa, ja olipa hän kuulemma vaikean työkeikan jälkeen tarjonnut miehilleen Liinahamarin matkailuhotellin karvalakkipuolella pilsneritkin.

– Mitä neidillä on mielen päällä? Wallenius kysyi ja kohensi istuma-asentoaan. Hänestä oli aina kiinnostavaa päästä kuulemaan työntekijöitä, vaikka yleensä ihmiset tulivat hänen toimistolleen vain, jos olivat jotakin vailla. Monesti puhuivat yhtä, mutta tarkoittivat kumminkin aivan toista. Hänen tehtävänään oli ymmärtää, mitä kyselijät oikeasti halusivat.

Valeria huokaisi syvään. Hän ei tiennyt, mihin katseensa laskisi. Nyt piti vain uskaltaa sanoa asiansa.

– Lopetan työt.

– Niinkö? Wallenius yllättyi. – Ei kai mitään ole sattunut?

– Ei, Valeria kiirehti sanomaan.

Wallenius katsahti naisen vyötäröä, yleensä syy naisten irtisanoutumiseen sijaitsi keskivartalossa.

Valeria huomasi johtajan katseen ja halusi heti korjata väärinkäsityksen.

– Ei, mithän ei ole sattunut. Mie vain muutan etelhän.

– Vai etelhän? Wallenius naurahti. – Tietäähän neiti, että nykyään muuttosuunta on aivan toinen. Työn etsijät haluavat Petsamoon. Ovellani seisoo joka päivä työnhakijoita. Harmi vain, että useimmat eivät tiedä mitään kalankäsittelystä.

– Niin, Valeria vastasi ja hymyili helpottuneena, kun oli saanut sanottua asiansa.

– Onko neiti...? Wallenius aloitti kysyvästi.

– Vedoroff.

– Neitihän on ollut meillä töissä jo monta vuotta. Odotas nyt, fläkkäysporukassa ja kalanpäiden kuivatuksessa, eikö vain? Wallenius kysyi. – Onko neiti nyt aivan varma?

– Kyllä, mie olen tästä aivan varma, Valeria sanoi kaksikymmentävuotiaan ehdottomuudella.

– Ja neiti ymmärtää, että jos nyt jätät työn, tilalle täytyy palkata joku toinen?

– Tietenkin, Valeria sanoi ja toivoi miehen jo lopettavan kyselemisen. Luulisi kaikista maailman ihmisistä Kurt Martti Walleniuksen ymmärtävän, että joskus ihmisen täytyy vaihtaa maisemaa ja muuttaa toiselle puolen maata.

Oli kuulemma kerran luterilaisten kirkkoherrakin mennyt saarnassaan sanomaan kirkkokansalleen, että varjele Herra Petsamoa, joka ottaa siipiensä suojaan niin meistä vähäisimmän kuin kaikki maailmalla virkansa menettäneetkin. Tiedä häntä, oliko saarnajuttuun ajan saatossa tarttunut Lapin lisää, mutta niin perkauslaitureilla totena kerrottiin, ja tiedettiinpä sekin, että ilman kalajauhotehtaan omistajaa, jääkäri Ragnar Nordströmiä, Wallenius järsisi yhä köyhänä kynsiään. Kukapa muu upseerin virasta erotetun jääkärikenraalin olisi Petsamoon palkannut kuin toinen jääkäri?

Walleniusta meinasi hymyilyttää. Hän ei voinut olla ihaillematta nuoren naisen ehdottomuutta. Noin itsevarma hänkin oli ollut, kun lähti kavereidensa kanssa Saksaan saamaan sotilaskoulutusta. Harkinta ja arviointikyky kypsyivät ihmiseen vasta vanhempana. Kunhan vain ei ollut joku lentojätkä mennyt lämpimikseen lupailemaan tytölle liikojia. Likka oli niin nättikin ja suoraluonteinen. Karjalaisten korkeat poskipääät ja tummat paksut hiukset. Tytöt kasvoivat täällä jotenkin puhtaiksi, kaukana Lannanmaan juonitteluista.

– Saanko udella, missä aiot työskennellä etelässä?

– En tiä vielä, Valeria vastasi totuudenmukaisesti.

Johtaja nyökkäsi.

– No, kyllä tekeväälle aina työtä löytyy! Enköhän minä ensi viikoksi jo löydä tilallesi uuden työntekijän.

– Kiitos, Valeria sanoi. Hän nousi tuolistaan ja jännittyneisyyttään niiasi, mikä selvästi huvitti Walleniusta. Kiireesti Valeria kiitti kaikesta ja sanoi näkemiin.

– Onnea matkaan! Wallenius sanoi ja jäi mietteläänsä katsomaan Valerian perään. – Onnea tässä elämässä

totisesti tarvitaan, hän mutisi itsekseen. Ehkä olisi pitänyt kysellä vähän tarkemmin, mistä tyttö oli saanut päähänsä muuttaa etelään. Joskus Walleniuksesta tuntui, että täällä nuoret eivät ymmärtäneet olla ylpeitä osaamisestaan. Olisi-kin pitänyt neuvoa Vedoroffin tytärtä hakemaan paikkaa Hakaniemen kauppahallista. Siellä Valerian kalankäsittelytaitoa arvostettaisiin.

Kahta kerrosta alempana Valeria sulki tehtaan pääoven kevein mielin, koska tiesi, ettei tämän viikon jälkeen enää koskaan fläkkäisi turskaa. Eikä ikinä enää pujottelisi kalanpäitä rihmaan kuivumaan rannan uluille, eikä kärsisi kalankärsäöljyn löyhkästä, joka tuon tuosta pöllähteli jalostamon puolelta. Tästä lähtien Valeria koskisi kalaan vain, jos he miehen kanssa päättäisivät ostaa sitä kauppatorilta tai tuore kala pitäisi fileerata paistamista varten.

Enää häntä ei edes pelottanut, mitä isä ja Eugenia-täti tuumaisivat hänen irtisanoutumisestaan. Valeria tiesi, että joskus oli uskallettava seisoa omilla jaloillaan ja astuttava ovista, joista sukulaiset eivät ehkä haluaisi hänen astuvan. Oman elämänsä päätökset piti uskaltaa tehdä itse.

Satamarannassa kävi taas joka-aamuinen vilske. Kalastajalus Aunus oli kiinnittynyt laituriin, ja kannelta vinsattiin jo parituhatkiloista kalalastia maihin. Laiturilta kalat nosteltiin käsittelyä varten pienempiin puulaatikoihin ja pukattiin pyörien päällä fläkkäyspöytien viereen.

Kalojen valkoiset mahat paljastivat, että pääosin saalis oli turskaa, mutta siellä täällä pilkahteli Ruijan ahventa, kampelaa ja lohtakin. Joskus, kun emäalus Petsamo purki kesän jälkeen saalistaan sataman rantaan, täyttyi se tynnyreistä

niin, että asiaan vihkiytymättömämpi saattoi luulla koko meren tyhjentyneen antimistaan.

Ilman täytti tuoreen kalan haju ja lокkien kirkuna. Perkuujätteet eivät kauaa ehtisi laskiämpäreissä haista, kun ne jo tyhjennettäisiin lintujen syötäväksi.

Valeria kiristi askeleitaan, kun näki, miten työtoverit olivat jo aloittamassa öljyvaatteissa töitään. Riuskat naiset nappasivat kalan kerrallaan pöydälleen. Tukeva ote kaulasta, toisella kädellä pitkä vakaa viilto päästä pyrstöruotoon saakka, kunnes kalan maha oli auki.

Taitavat kädet irrottivat tarkasti sisälmykset ja pään. Maksanpala heitettiin sille varattuun tynnyriin, ja päät kerättiin perkauspyytien eteen omaksi kasakseen, josta ne sitten myöhemmin päivällä pujoteltaisiin naruun ja edelleen nostettavaksi jälleille kuivumaan.

Näihin kalan lihoihin ei sapen haju jäänyt, sillä turskan fileet piti huuhtoa kahteen kertaan ennen kuin ne siirrettiin seuraavaan pöytään, jossa Arvolan sisarukset sitoisivat pyrstöön pärräyslangan. Langan avulla kalan puolikkaat saatiin tukevasti nostettua jälleille kuivumaan.

Valeria tiesi, että ensimmäisten kalojen kohdalla käsiä aina paleli, mutta laatikko laatikolta lämpö kihosi kehoon. Naisten olemuksista oli helppo matkankin päästä lukea näiden ajatukset: tänään on vihdoin lauantai ja pitkä työviikko takana. Osalla helpotuksen tunteeseen sekoittui huoli lapsista, jotka olivat selvinneet taas yhden viikon kotona ilman äitiään. Valerian kävi monesti sääliksi laiturien naisia, joiden piti jättää lapsensa työviikoiksi vanhusien hoiviin.

Onneksi turskan pyyntikausi ei kestänyt montaa kuu-kautta. Kalastus oli sesonkiluontoista, koska tärkeimmät

arvokalat olivat vaelluskaloja, jotka kulkivat ravinnon perässä vuodenaikojen mukaan.

Ilmojen lämmetessä kalat oli muutenkin pakko käsitellä jo kalastaja-aluksissa tuoreeltaan, mutta nyt keväällä kalat ehtivät kuivua jälleillä pari kuukautta. Jäämeren kevätuuhi oli tehokas kuivattaja; jälleillä eivät karpäset pörränneet eivätkä kalat haisseet.

Valeria kiirehti hengästyneenä omalle fläkkäyspaikalleen eikä välittänyt kysyvistä katseista.

– Anteeksi että olen myöhässä, hän sanoi työnjohtaja Martalle. – Minun piti käyä johtajan toimistosa.

Kerrankin Martta jäi sanattomaksi.

Naapuripöydän naiset piirittivät heti Valerian.

– Miksi? Onko jotain tapahtunut? Nyt kyllä kerrot!

– Kävin sanomassa, että lopetan työt, Valeria sanoi eikä pidätellyt iliaan. Hymy levisi kasvoille. Nyt se oli sitten tehty! Paluuta vanhaan ei olisi!

Valerian läheisin työtoveri Kirsti tavoitti sanat ensimmäisenä.

– Hullu! Olet sie rohkea!

Nauru tarttui, ja naiset palasivat silmin nähden valpas-tuneempina takaisin töihinsä.

– Noinkohan vain, noinkohan vain venakko lähtee etelhän! Venättäkö luulee voivansa siellä puhua? Valeria kuuli työnjohtaja Martan sanovan päätypöytien vanhalle kaartilte.

Jonakin toisena päivänä Valeria olisi voinut välittääkin Martan karkeista sanoista, mutta nyt hän ajatteli vain, että toiset ne puhuu ja toiset tekee. Se, että hän puhui suomen kieltä vähän muita pehmeämmillä äänteillä, ei ollut tähän-kään saakka häntä haitannut eikä se haittaisi häntä vastakaan.

Sitä paitsi Valeria ymmärsi, mikä Marttaa tosimmasti harmitti. Oli laiturien naisten vakiojuttuja haaveilla irti-sanoutumisesta ja etelään muutosta, vaikka jokainen tiesi, että tuskin heistä kukaan mihinkään lähtisi. Luultavasti useimmat kulkisivat fläkkäämässä turskaa niin monta kevättä kuin reumatismilta ja muilta vaivoiltaan vain pysyisivät.

Syksyllä Martta näkisi, että eipä olisi Valeria enää purkamassa rannan jällitelineitä eikä seuraavana keväänä kokoa-massa uusia. Hän lähtisi!

SOTIA EDELTÄVÄSSÄ PETSAMOSSA KUOHUU PAITSI NIKKELILÖYTÖJEN MYÖS RAKKAUDEN TÄHDEN.

Keväällä 1937 nuori Valeria Vedoroff irtisanoutuu työstään kala-jauhotehtaalla. Hän on aikeissa muuttaa sulhasensa kanssa etelään, mutta matkaan tulee mutkia, kun hänen isänsä Dimitri pidätetään syytettynä vakoilusta. Kaikki muukaan elämässä ei mene niin kuin Valeria on suunnitellut.

Vastavalmistunut poliisi Antti Teerikallio, jolla olisi kosolti syitä vältellä seutua, passitetaan Jäämerelle suitsimaan kasvavaa rikollisuutta. Samaan aikaan alueelle muuttaa taidemaalari Maija Vuonnajärvi, joka perustaa Petsamon kirkonkylään valokuvaamon.

Petsamon enkeli kuvaa nuorten ihmisten unelmia ja arkea Jäämeri-Suomessa sekä tapahtumasarjaa, jonka myöhempi historia tuntee Petsamon vakoilujupakkana. Kuka tappoikaan Petsamon rajavartioston johtajan? Entä miksi valtiollinen poliisi pidätti yli 100 petsamolaista vakoilusta epäiltynä?

Aiemmin äänikirjana lumonnut romaani ilmestyy nyt ensimmäistä kertaa kansien välissä. Se aloittaa Jäämeri-Suomesta kertovan Petsamo-sarjan.

9 789510 522141